

У ПОТРАЗИ ЗА ИЗГУБЉЕНИМ РЕЛИКВИЈАМА

Највећи део материјала у Музеју првог српског устанка води, несумњиво, порекло од историске збирке Народног музеја у Београду. Ко буде, једнога дана, проучавао начине и путеве како је Народни музеј долазио до реликвија личности које су учествовале у устанку, утврдиће занимљиву чињеницу да је највећи број предмета био поклоњен а онај мањи откупљен. Утврдиће и то да је, карактеристично за менталитет ондашњих људи, број поклона био у обрнутој сразмери с порастом збирке. Средином деветнаестог века никоме, а нарочито породицама и потомцима устаника, није падало на памет да продају оно што су људи или време поштедели од Карађорђевих или Милошевих сабораца; откупи се јављају тек крајем истог века. У прилог устаничких потомака треба рећи да су се продајом мање бавили чланови породице а више антиквари или колекционари. Ови последњи радили су то на „парче“, без неког нарочитог интереса да повећају историску збирку Народног музеја или да сачувавају предмете који су припадали истакнутим учесницима устанка. Устаничке реликвије су долазиле до њихових руку уз остале стварине, захваљујући случају, или су набављане на молбу и настојање вредног и заслужног чувара Народног музеја Михаила Валтровића. Постоји, колико нам је познато, само један једини случај да је Народном музеју била понуђена једна значајка одабрана колекција, али до откупа, на несрћу, није дошло, и то крвицом једног од наших најугледнијих историчара тога времена, Ђубе Крвачевића.

Ђорђе Јовановић, лекар, зоолог, палеонтолог и антрополог, уз то и литерата, био је, између 1890. и 1897. године лекар на двору Обреновића. У току својих званичних и приватних путовања по Србији, он је, на предлог и по саветима Михаила Валтровића, куповао и сакупљао историске предмете, а нарочито старо оружје, од кога је временом настала лепа и врло цењена збирка. Као таква, она је била узета у обзор да се изложи у српском павиљону на Светској изложби у Паризу, 1900. године. Изненађен лепотом збирке, одбор за изложбу предложио је држави да се збирка откупи за Народни музеј. Власник није имао ништа против, па је Министарство просвете затражило мишљење од Валтровића. Валтровић је једва дочекао да збирка буде понуђена музеју, јер је зnaо, како сам каже, да је Јовановић „куповао оружје које је некад било својина одличних и важних лица у новој

српској историји, те је тако то оружје спасао од развлачења на страну". „Исто је тако“, вели даље Валтровић, „доктор Јовановић неко оружје куповао на препоруку Народног музеја кад овај, због оскудице у средствима, није могао сам куповати понуђено му на откуп оружје, којим се некад служио који српски војвода или великаш из првог и другог ратовања за слободу, првих десетина овога века. Тиме је доктор Јовановић чинио услугу Народном музеју и српском народу, јер је, купивши препоручене му ствари-оружје, задржао их у земљи за коју имају великог интереса, те их тако сачувао од туђих руку, које би их однеле у свет“.¹ Валтровић је, даље, сматрао да збирка не би била преплаћена ако се власнику понуди десет до дванаест хиљада динара јер би „ова збирка била драгоценна допуна оном малом броју оружја у Народном музеју, за које је везано по које историско, по ослобођење Србије заслужено име“. Министарство је замолило доктора Јовановића да јави цену. Овај је спремно одговорио да је његова „збирка оружја, изложена на париској изложби, процењена на петнаест хиљада динара. Она у самој ствари вреди више, јер је труд вишегодишњег прикупљања и путовања по целој Србији. Њена је вредност утврдико већа, у колико је састављена из комада, који су припадали познатим историским личностима. Данас су овакве збирке и у другим земљама врло ретке, а у Србији готово је све покупљено и већим делом отишло у страначке руке. Ја нисам ни труда ни новаца жалио, да ове ствари од пропасти спасем. Поред горње награде, највећа ће ми награда бити ако она уђе у Народни музеј“. Цена је мало збунила надлежне, па је власник пожурио да Министарству упути, после две недеље, писмо следеће садржине: „Из Париза ми јављају, да целокупну збирку жели да купи некакв Енглез, те да не би ове драгоцене ствари отишле у страначке руке, желим да је српској држави, па ма и по јевтинију цену продам“. Министарство је тада затражило списак ствари, на шта је доктор Јовановић одговорио: „Част ми је поднети списак збирке оружја изложене на париској изложби са кратком историјом:

1) Једна пушка Станоја Главаша купљена по препоруци г. Валтровића од удовице проте Рушчуклија, који је био рођак Станоја Главаша. При откупу пушке писао ми је г. Валтровић да свакако ову стварину откупим „јер музеј нема новаца да је откупи, а дао би за њу шта се тражи“. Оригинал овог писма налази се код мене.

2) Два врло лепа пиштоља сребрњака са натписом Миленко Стојковић из Кличевца и 1 сребрњак јатаган, купљен од А. Стојковића, свештеника, а далног рођака Миленковог.

3) Два позлаћена шипитоља Али Алида, врло ретке израде, купљена по препоруци г. Р. Бадемлића и Др Спиридоновића од т. д. сердара из Шапца. Ове позлаћене пиштоље хтела је општина шабачка да поклони Књазу Михаилу, али је одустала јер је доња цев била напрслана. Сердар ми рече да су ови пиштољи Кулин Капетана.

4) Два сребрна пиштоља Штитарчева, купљена у Шапцу од једног далњег рођака који је становao на Камичку.

5) Један ванредно лепо вежен пиштолј Књаза Михаила и врло лепа пушка Вучићева, купљена од Живка Радивојевића Чика Антилог. На пиштољној јабучици био је скupoцен монограм, али га је Живко раније извадио и продао.

¹ Архив Н. Р. Србије, Министарство Просвете, Ф 36—3, 1901.

- 6) Сребрн нацак последњег Црнојевића, купљен од стварника у Шапцу, по препоруци Др Спиридоновића и Р. Бадемлића.
- 7) Сребрн нацак Симе Марковића, из Шапца. Поклон од маг рођака Тиће Марковића, адв. и рођака доњег Симе Марковића.
- 8) Сребрн јатаган првог Херцеговца устаника. Пушка се чува у Музеју бечком, а јатаган сам добио од г. Јубе Крсмановића.
- 9) Пушка, врло лепо вежена, Станоја Лешанина, купљена од Милосава Лешанина.
- 10) Пушка Милоша Обреновића, поклон Лукићу окр. начелнику с натписом, купљена у Београду од стварника.
- 11) Једна метерињача из доба бомбардовања, врло дугачка и оригиналне израде, купљена у Београду.
- 12) Један јатаган јаничарски с натписима: „нож у руке а непријатеља у други свет“. — и још других турских натписа, купљен у Нишу.
- 13) Пар пиштоља с позлаћеним јабукама и цевима, неког Карађорђевог војводе, купљени од неког старог чиновника у Скопљанској улици (имена се за сада не сећам).“
- Затим следе још десет рубрика материјала за Етнографски музеј.
- После овога, Министарство је, поред Валтровићевог, зажелело и мишљење још двојице научника, Јубе Ковачевића, тада професора Велике школе, и Др Симе Тројановића, помоћника чувара Народног музеја „за етнографски одељак“. Мишљење би имало да садржи два битна елемента: да ли збирку треба откупити и коликом би је ценом требало платити.
- Љуба Ковачевић није одговорио а Сима Тројановић је искористио ову прилику да очита малу лекцију неповерљивом Министарству. „Тачно сам прегледао понуђену збирку на откуп Министарству просвете од г. Др Ђоке Јовановића“, — каже он. — „Заиста има неколико врло лепих пушака, инкрустованих седефом и друге укусне техничке израде на пиштољима и јатаганима, који могу са занатлиско уметничке стране красити музеј. Пошто су те ствари претходно нуђене и г. Михаилу Валтровићу, управнику Народног музеја, што се види по његову акту под бр. 3 од 4 јануара 1900. године, управљеног Српском Краљевском Одбору за Париску Светску Изложбу, у којем препоручује збирку да се купи, онда значи, да је он једини од стручњака позван да провери према поднетим сведочбама г. Др Ђоке Јовановића јесу ли те ствари заиста оних историских јунака, којима се приписују, и да према томе одреди цену. Кад се испуне ови предлози, онда сам и ја мишљења да се по умерену цену збирка откупти за музеј“.²
- Одмах затим, а вероватно по наговору Валтровића и Тројановића, Др Ђорђе Јовановић је поднео Министарству просвете предлог да се збирка откупи по цени од десет хиљада динара. Појединачне цене су биле: пушка Станоја Главаша 2.000 дин.; два пиштоља и јатаган Миленка Стојковића 300 дин.; два позлаћена пиштоља Кулин Капетана 1.500 дин.; два пиштоља Марка Штитарца 1.000 дин.; пиштољ Кнеза Михаила 500 дин.; сребрн нацак последњег Црнојевића 300 дин.; сребрн нацак Симе Марковића 200 дин.; пушка метерињача 500 дин.;

² На истом месту.

сребрн јатаган из Херцеговачког устанка 500 дин.; пушка Стanoјa Лешанина 1.000 дин.; јаничарски јатаган 300 дин.; пушка Милоша Обреновића 500 дин.; пар пиштоља Карађорђевог војводе 500 дин.

После неколико недеља, као одговор на последњу понуду, Др Јовановић добија следећи акт: „Господине, пошто се Ваше изложбене ствари више не могу држати у локалу Одборском, част ми је молити Вас да изволите наредити, да се исте одмах приме. Одбор за Париску изложбу има своје канцелариске часове пре подне од 8—12, а после подне од 2—6 часова“. Цитирани је одмах упутио Министарству просвете писмо: „Према приложеном акту Одбора за Париску изложбу, од 8 априла 1901. год., Но. 199, моје оружје, које је било на Париској Изложби, морам у што краћем року подићи. Пошто је држава намерна дамоју збирку откупити, то је нисам при селењу ни донео овамо у Врњце (Др Јовановић је у то време био управник Врњачке Бање, пр. п.), мислећи да ће се ова ствар у што скоријем времену решити. Штета је велика сваки час пренашати је с једног места на друго. Ако је држава вольна да ову збирку откупи, нека се одмах однесе у Народни или Етнографски музеј. Новац ми се не мора одмах полагати“.

Писмо је било упућено на лошу адресу. Љуба Ковачевић, који је оклевао да поднесе своје мишљење о откупу Министарству просвете, постао је, у међувремену, министар просвете у кабинету Др М. В. Вујића. Његово министарско мишљење било је следеће: „Понуђач г. Јовановић у својој понуди од 33 комада за 15 наводи лица, којима су ти комади припадали, али то се само каже, а ничим се не доказује. Осим тога, откупна цена која се тражи (10.000 дин.) и сумише је претерана, о чему се потписани лично уверио од једног продавца, који је г. Јовановићу продао извесне комаде оружја. С обзиром на све то, као и на то што Мин. Просвете нема у буџету партије из које би се понуђено оружје могло откупити, одлучујем, да се понуда г. Јовановића одбије, и акта у архиву оставе“.³

Нама данас не би много вредело да се вајкамо што је један тако угледан историчар, као што је Љуба Ковачевић, пропустио да за Народни музеј, а то ће, у крајњој линији, рећи за Музеј првог српског устанка, набави тако драгоцене и јединствене изложбене предмете као што је оружје Стanoјa Главаша, Миленка Стојковића или Симе Марковића. Нас би тренутно више занимало шта је било са збирком Др Ђорђа Јовановића, и да ли би се данас, — под претпоставком да је збирка остала у земљи, — могло наћи ма шта од ње. У крајњој линији, важно је и то да знамо да се, са мало истраживачке страсти а много више среће, могу евентуално наћи реликвије оних истакнутих личности из Првог устанка, које до данас нису, на нашу највећу жалост, заступљене у збиркама музеја, где им је једино и право место.

М. КОЛАРИЋ

³ На истом месту.

Сл. I Кнез Александар Карађорђевић
Литографија Г. Бекера по портрету Уроша Кнежевића

Сл. 2 Књегиња Персида Карађорђевић
Литографија Г. Бекера по портрету Уроша Кнежевића

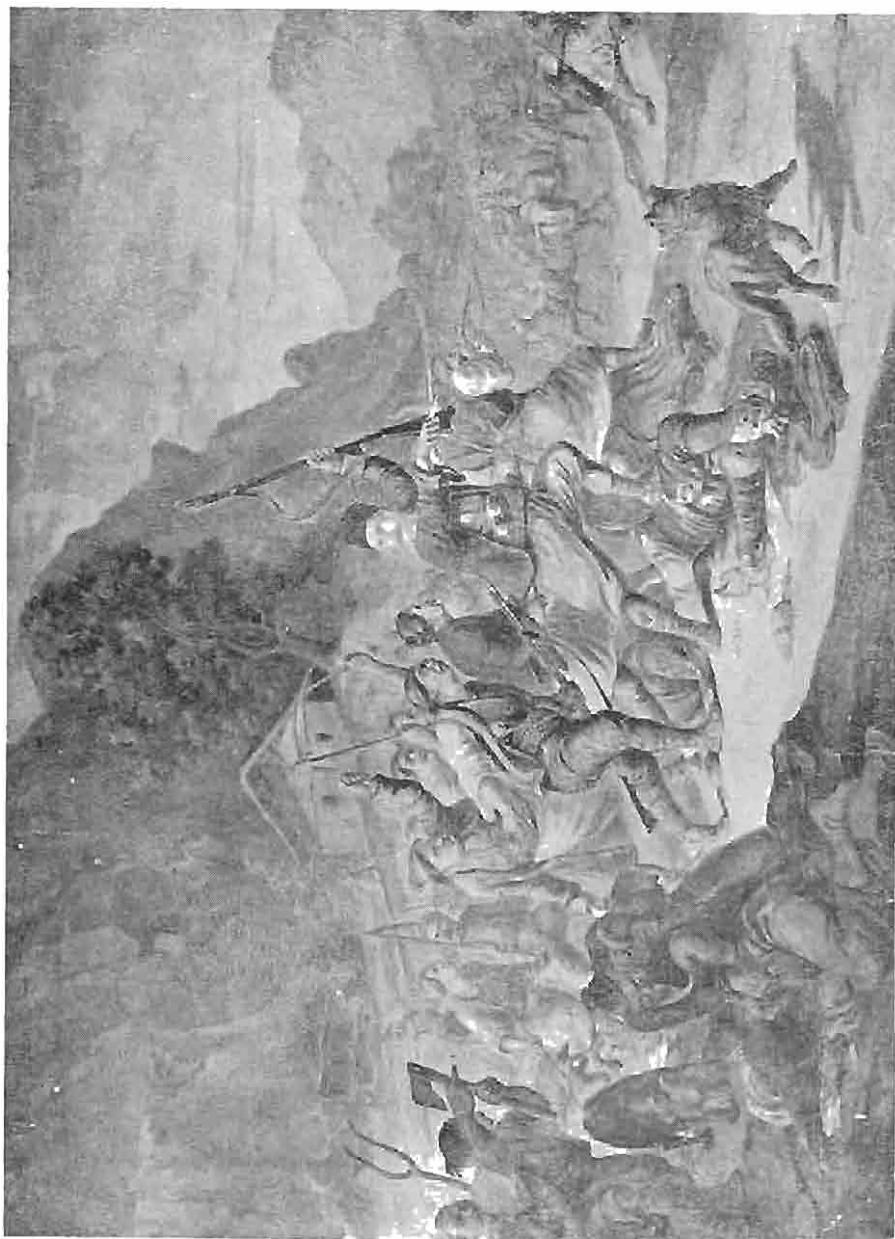
Сл. 3 Договор устаничких старешина пред освајање Београда 1806 — рад Вељка Станојевића

Сл. 4 Смрт Васе Чарапића — рад Вељка Станојевића (снимио Б. Дебельковић)

Сл 5 Кнез Милош у боју — рад Анастаса Јовановића (снимио Б. Дебельковић)

Сп. 6 Капаћопље у борју — пал Анастасија Јовановића

222

Сл. 7 Стеван Синђелић на Четру — рап Анастаса Јовановића

Сл. 8 Карађорђев улазак у Београдску тврђаву — рал Ђурђа Теодоровића

Сл. 9 Јован Курсула — рад Петра Раносовића

Сл. 10 Смрт Карађорђа — рад Мор Тала (снимио Б. Дебельковић)

Сл. 11 Борба на Равнју — рад Младенка Јосића

Сл. 12 Набијање на колап пред Стамбол-капијом — рад Николе Милојевића (снимио Б. Дебељковић)

Сл. 13 Печат Луке Лазаревића

Сл. 14 Печат Младена Миловановића

Сл. 15 Печат Марка Катића

Сл. 16 Печат Стојана Чупића
(снимио Б. Дебельковић)

Сл. 17 Карађорђев званични печат

Сл. 18 Карађорђев прстен-печат

Сл. 19 Печат Магистрата београдског

Сл. 20 Печат Магистрата Грочанској
(снимно Б. Дебельковић)

Сл. 21 Хаџи Рувим, Полагање Христа у гроб

Сл. 23 Димитрије Братоглић, Јован Златоуст
Архијерејски престо цркве у Угриновцима, 1788

1808 вересня 21 прізвищем 5
вересня 25го прізвищем 500
наплати

попілья бояр грона - - - - 2600

прізвищем 500 грона - - - - 560

посланим поплати 500 грона - - 5823

в прізвищем 500 поплати 500 похвело

членів ратніх похвело 8000

марта 22 прізвищем 500 грона ^з 12483

8000 грона випозичено таємної грона 3210

прізвищем 500 грона 8000 грона ^з 15693

в прізвищем 500 грона 2000

шлюх прізвищем 500 грона 17713

Випозичено боярського боярського

грона - - - - - 11590

деньги випозичено прізвищем 500 грона

339 грава прізвищем 500 грона - - - - 500

деньги випозичено прізвищем 1000

48 грава 11 днів прізвищем 8800 грона

наплати 48 грава 8800 грона 3100

ноємні 19 паска прізвищем 500

марта 500 грона - - - - 500

ноємні 9 прізвищем 500 грона

8800 грона 48 грава 1200 грона

48 грава прізвищем - - - - 8200

500 грона 500 грона - - - - 10500

8000 грона прізвищем 500 грона

боярського прізвищем 500 грона - - 3800